

**Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»**

Міністерства освіти і науки України

Кафедра журналістики

ЖАНРИ ЖУРНАЛІСТИКИ

Хрестоматія

**(МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ,
САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**(для студентів I курсу денного відділення напрямку
підготовки «Журналістика»)**

**Затверджено вченою радою Інституту філології
(Протокол № 4 від 30 грудня 2018 р.)**

Івано-Франківськ - 2019

- 1. Журналістські жанри. Визначення жанру і його ознаки.**
- 2. Підходи до класифікації жанрів**
- 3. Детермінізм і ресурси жанру.**

1. Журналістські жанри. Визначення жанру і його ознаки

«Основи журналістської діяльності» Підручник. За ред. С.Г.Корконосенко.

Існує безліч визначень жанру. "Жанр, - пише Є. І. Пронін, - тип журналістських публікацій, що розрізняються в потоці повідомлень преси, телебачення, радіомовлення, реклами і т.п. по стійким прийомам організації тексту: добору матеріалу й характеру інтерпретації, які зумовлюються інтересами аудиторії та намірами автора " ^[1] . "Ідеальний тип або логічно сконструйована модель конкретного літературного твору, які можуть бути розглянуті в якості його інваріанту, тобто коли ми не тільки констатуємо факт приналежності до нього даного твору, а й пояснюємо, в чому полягає його сутність" ^[2] , - стверджує автор статті "Жанр" в "Словнику актуальних термінів і понять" Н. Д. Тмарченко. "Жанри журналістики, - підкреслює Е. В. Ахмадулін, - це своєрідні формально-змістовні моделі текстів, що склалися в журналістській практиці і позначають тип журналістського твору" ^[3] .

А ось що пише про жанрах Е. П. Прохоров: "Будучи історично склалася, стійкими творчими формами, жанри публіцистики - це не застигли, що не омертвілі форми, вони здатні до зміни і розвитку. <...> В рамках жанрової визначеності свого рішення публіцисту належить творчо опрацювати вичленення фрагмент дійсності і висловити своє розуміння, оцінку і свою думку про це фрагменті. Причому в творчому процесі він в рівній мірі використовує і образноемоціональні кошти, і логіко-понятійні " ^[4] . Нарешті, в російсько-німецькому довіднику "Жанри журналістики Німеччини і Росії" жанри розглядаються як "більш-менш стійкі, звичні і формально стандартизованими за допомогою підручників форми оповіді в професійному журналізмі. <...> Жанри є робочою технікою, якої можливо навчитися" ^[5] .

Неважко помітити, що у всіх визначеннях жанру дослідники звертають увагу на те, що жанрові притаманні якісь стійкі ознаки, що вони є робочим інструментом автора, що досліджує реальну дійсність, і що вони мають ряд тіпоформіруючих ознак. Сутнісні **тіпоформіруючі ознаки жанру** такі: предмет, функція, метод, зміст, форма.

Предметна основа жанру - конкретний фрагмент реальності, який представляє з точки зору автора інтерес для аудиторії. Як предмет дослідження в жанрі виступають окремі факти дійсності, певні події, проблеми, характери, ідеї, процеси, що протікають в суспільстві. Суттєвою особливістю предмета дослідження в публіцистичному творі є її відібрання автором для майбутнього діалогу з аудиторією. Відібрання життєвого матеріалу автором - перший етап аналізу реальної дійсності, перший крок до її осмислення.

А. П. Чехов писав: "Художник спостерігає, вибирає, здогадується, komponує - вже одні ці дії передбачають у своєму початку питання. Якщо з самого початку не задав собі питання, то нема про що здогадуватися і нічого

вибирати" ^[6] . Сказане стосується не тільки до художньої творчості, а й до творчості публіцистичного. У публіцистичному творчості нерозривні реальна ситуація і її аналіз суб'єктом висловлювання. Ситуативність висловлювання - основа публіцистичного виступу. Чеховські дієслова "спостерігає", "вибирає", "здогадується", "компонує" передають суттєвий зміст будь-якого творчого процесу. Зумовленість авторського дослідження пов'язана з тими завданнями, які ставить перед собою автор.

Функції публіцистичного висловлювання, втіленого в конкретному жанрі, - виявлення закономірності відбувається, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, які породили цей факт, подія, проблему; надання аудиторії можливості відчувати актуальність відтворюється автором картини світу, допомога читачеві, слухачеві, глядачеві у виробленні свого ставлення до реальності.

У найзагальнішому вигляді функція публіцистичного твору - це досягнення закономірностей соціально морального буття суспільства в межах тих можливостей, які надає конкретний жанр. Ресурси цього досягнення в кожному жанрі свої. Замітка, фіксуючи факт, підштовхує аудиторію до самостійного його осмислення. Стаття системою своїх міркувань пропонує аудиторії варіант авторського ґрунтового дослідження того, що відбувається; нарис відтворює образну картину описуваної ситуації.

Природа здійснюваного автором пізнання світу залежить від *методу*, що застосовується їм у дослідженні, досягненні дійсності. В основі методу публіцистичного дослідження лежить рух від факту до явища, осмислення одиничного як типового. У самому відборі життєвого матеріалу, взятого автором для осмислення, закладені ресурси майбутнього аналізу, що впливає з природи конкретного жанру.

Ресурси узагальнення в публіцистичних жанрах наступні:

- - Опора на представницькі факти реальності, що дають уявлення про сутність процесів, що протікають в суспільстві;
- - Система логічних міркувань (теза - аргументація - демонстрація - висновок), властива більшості жанрів;
- - Зіставлення зовні різнорідних фактів, що дозволяють побачити за їх сукупністю певну проблему;
- - Вибудовування аналогій, асоціативної, порівняльної системи міркувань, що включають як образні ресурси оповідання, так і ресурси понятійні;
- - Створення образної картини того, що відбувається (Беллетризація факту), що дозволяє аудиторії наочно уявити те, що пропонує їй побачити, зрозуміти і осмислити автор твору.

Варіанти запропонованого публіцистом дослідження визначають *зміст* твору в різних модифікаціях: зміст тексту - це модель реального світу в тому вигляді, в якому він зафіксований сприймає свідомістю. Якщо вже зовсім просто - змістом публіцистичного твору виступає об'єктивна реальність, сприйнята публіцистом. Отже, методом дослідження в публіцистиці виступає перетворення реального світу в якусь віртуальну модель, що становить зміст публіцистичного тексту. Природно, що це зміст відливається в конкретні жанрові форми.

Форма жанру - це система композиційних і стильових прийомів, за допомогою яких публіцист фіксує своє уявлення про навколишній світ і процеси, в ньому відбуваються. Найважливіші ознаки форми - це характер оповіді, естетична фіксація авторської модальності, структура оповіді (що включає і заголовний комплекс), індивідуальні особливості авторського слова. Слід підкреслити, що форма публіцистичного твору нерозривно пов'язана з його змістом. Єдність форми і змісту (змістовність форми) - неодмінна властивість публіцистичного висловлювання.

Цілісність публіцистичного твору забезпечується взаємодією всіх його природообразуючих концептів - предмета, функції, методу, змісту і форми. У зв'язку з цим не представляється досить переконливою позиція Е. І. Проніна, який виводить структурні ознаки тексту за межі жанру. "Жанр, - пише дослідник, - безперечно, дуже важливий для адекватного вираження смислової основи журналістського твору. Але навряд чи його можна називати структурним елементом тексту. <...>" Факт ", " образ ", " постулат ", " опорна ідея ", " робоча ідея ", " журналістський образ ", з одного боку, і жанри журналістики - з іншого, діалектично взаємодіють один з одним і протистоять один одному як виражальні засоби структурного рівня і виразні засоби структурують рівня. Перші відображають закономірності, породження типологічної структури журналістського тексту. Друге - закономірності розмикання її і включеності тексту в конкретну комунікативну ситуацію соціальної практики " ^[7] .

Жанр не просто "спосіб для адекватного вираження смислової основи журналістського твору", він при цьому і особливий спосіб естетичної організації уявлень автора про навколишній світ. А складовою частиною цієї організації є образ, створення якого немислимо без виразних засобів, у складі яких неодмінною приналежністю виступає структура оповідання. Розмикання меж тексту і включення його в конкретну комунікативну ситуацію - це істотне властивість публіцистичного образу. Мова в даному випадку йде не стільки про два підходи до визначення поняття "жанр", скільки про розуміння того, що жанр як категорія поетики є "відносно стійкі типи висловлювань" ^[8] і що в основі цих висловлювань лежать їх стилістичне особливості.

Говорячи про жанр як про категорії поетики публіцистики, можна виділити ряд ознак, які об'єднують цю категорію в якесь єдине ціле, що володіє загальними властивостями і функціями.

Жанр - категорія *історично конкретна*. Жанри, як люди, народжуються, розвиваються, оновлюються; одряхлев, вмирають для того, щоб згодом знову з'явитися на світло. М. М. Бахтін писав: "Жанр живе сьогоднішнім, але завжди пам'ятає своє минуле, свій початок. Жанр - представник творчої пам'яті в процесі літературного розвитку" ^[9]. Це спостереження відноситься і до публіцистичним жанрам. Кому потрібна сьогодні передова стаття - цей вказуючий перст державної влади, якщо зникла самодержавна градація підпорядкування преси, властива радянськими часами? Вітчизняна преса виникла свого часу як інструмент впливу на суспільство. Сьогодні влада і суспільство розведені. Пропагандистська функція ЗМІ ослаблена, пішли в тінь відповідні жанри і їх різновиди - передова стаття, редакційна стаття, огляд преси, огляд, кореспонденція.

Жанр - особлива *форма організації життєвого матеріалу*. Ця організація здійснюється по двох осях: проблемно-тематичним і структурно-комунікативним. Е. І. Пронін справедливо зауважив: "Журналістське твір як тип повідомлення - це, по-перше, презентація актуальних явищ і обставин суспільного життя, а по-друге, ангажоване тлумачення їхнього змісту за законами масового спілкування" ^[10]. Ось проблемно тематична - осмислення подієвого простору твору, прочитання реальності за допомогою певної системи знаків. Ось структурно-композиційна - вибудовування оповідання відповідно до жанровими можливостями аналізу.

Жанр - оптимальний *спосіб вирішення конкретної творчої завдання*. Ефективність вирішення цього завдання залежить насамперед від характеру діалогу автора з аудиторією. Характер ефективного діалогу забезпечується виразністю сформульованих автором положень, що виражають його позицію, і тими особливостями викладу, які втягують текст в роздуми, запрошують до со-роздумів. Звернемося в зв'язку з цим до замітці "У військовій частині йод Краснодаром загинув солдат" (Известия. 25.07.2006).

Інцидент трапився у військовій частині № 3373 міста Железногорська. Як розповіли "Известиям" в військовій прокуратурі Сибірського військового округу, один з двох солдатів строкової служби, що знаходиться в караулі, випадково натиснув на курок і вистрілив товаришеві в голову.

- Про дідівщину мови тут немає - обом хлопцям залишалося служити по півроку, - підкреслили в прокуратурі.

За останні два роки відбулося вже кілька трагічних випадків, велика частина яких була розцінена як самогубство.

Вероніка Баграмян.

На перший погляд нехитре розповідь про нерідко, на жаль, події: вся країна знає, в російських збройних силах вбивають не тільки під час бойових операцій. Але суть замітки не тільки в інформаційний привід. Автор вибудовує текст замітки як кореспонденцію. Тема виконує функцію інформаційного Ліда - "У військовій частині під Краснодаром загинув солдат". Автор знає, що солдата вбили, але заголовок про це не повідомляє. Вероніка Баграмян пише "загинув". Загибель може бути і героїчної. Читача запрошують до читання. Інтонація оповідання підкреслено епічна: географічні координати частини, де вбили солдата строковика, номер частини, маленька подробиця - вбили пострілом в голову випадково. Але - на посаді.

Кмітливий читач здогадується: черговий випадок дідівщини. "Про дідівщину тут мови не йде", - заспокоюють люди з військової прокуратури. Неначе батькам загиблого (і нам, читачам) легше від того, що в російській армії можна загинути від випадкового пострілу в голову? А як же вдалося часовому, що стоїть на посту, вистрілити в голову? Адже автомат у годинникового за статутом вартової служби повинен знаходитися за спиною. В крайньому випадку на грудях. Грали зі зброєю два товариша по службі,

яким залишалося служити по півроку? А як же статут? Фінальна фраза знімає всі питання: "За останні два роки в цій частині відбулося вже кілька трагічних випадків, велика частина яких була розцінена як самогубство". Самогубство виглядає в звітах командира частини "приємніше", ніж вбивство? Або самогубство - чисто психологічна проблема, породжена нестійкою психікою солдат-строковиків?

А між іншим (і про це газета "Известия" незадовго до публікації замітки писала) в Желєзнодорожську розташований завод але переробці і утилізації списаного з бойових чергувань ядерної зброї. За всією цією недоговоренністю відчувається подих дуже серйозною стратегічно важливої проблеми: у збройних силах країни відбувається щось неблагополучне. А батьки-командири з цим неблагополуччям змирилися.

Жанр - категорія *типологічна*, тобто жанр має набір повторюваних стійких ознак. Стійкість ознак - не тільки знак живучості жанру, а й можливість підтримувати жанрові очікування аудиторії. Права Н. С. Валгина, що звернула увагу на те, що текст "виявляється одночасно і результатом діяльності (автора), і матеріалом для діяльності (читача-інтерпретатора)" ^[11]. Сказане відноситься до тексту будь-якого жанру - від замітки до есе. Будь жанр, нагадаємо, містить в собі не тільки "подія розповідання", але і "подія сприйняття". Між двома цими подіями існує, природно, зазор, що дозволяє аудиторії розширювати зміст авторського висловлювання, закладеного в сприйняття думаючої аудиторією.

Типологічну початок в жанрі реалізується насамперед у переважній в кожному жанрі естетичній якості. У замітці таким переважаючим естетичним якістю є гранично обмежений хронотоп оповідання: час-простір стисло до меж події, що вичерпав свій інформаційний ресурс. В інтерв'ю переважна естетичну якість зафіксовано в демонстративному двуголосі. У репортажі переважаючим якістю є знаменитий "ефект присутності"; в кореспонденції -

особисто спостережувані факти, об'єднані роздумами автора; в статті - це система максимально широких узагальнень, що спираються на інформацію, почерпнуту з найрізноманітніших джерел. В огляді аудиторії пропонують панорамне зображення подій; в коментарі - відгук на подію; в колонці - максимально суб'єктивізованого висловлювання автора з приводу того, що сталося; в фейлетоні - комічне іноказання; в нарисі - емоційне забарвлене оповідання; в театральній рецензії - подібний аналіз твору мистецтва; в есе - переживання суб'єкта висловлювання; в листі міститься публічна демонстрація полеміки адресанта і адресата.

Літературознавець С. С. Аверинцев обгрунтовано називає типологічна властивість жанру "жанровою інерцією".

Жанр - категорія *гносеологічна*. Пізнавальна специфіка жанру полягає в тому, що він відображає дійсність не дзеркально, а фіксує ставлення до цієї дійсності суб'єкта висловлювання. Поява жанру на газетній шпальті (а також і в теле-, радіоефірі) завжди обгрунтовано тими завданнями, які в даний момент вирішує публіцист. Вирішення цих завдань залежить від того, що саме пізнається, на якому рівні, з якою метою і якими засобами. Прав В. Солганик, який помітив, що жанр - "це завжди установка на певний тип, спосіб зображення, характер і масштаб узагальнень, вид підходу, ставлення до дійсності" ^[12].

Один і той же факт, одне і те ж явище може стати предметом дослідження в різних жанрах в залежності від завдань, що стоять перед публіцистом, і реальних його можливостей. Неможливо написати кореспонденцію і репортаж, не побувавши на місці події, - ці жанри вимагають відтворення особисто спостережуваних фактів (так званих фактів першого інформаційного порядку), не можна створити шляховий нарис, користуючись тільки відомостями учасників поїздки. Але найголовніше: пізнавальне підставу будь-якого жанру - це той рівень сприйняття реальності, який

визначає ступінь інтересу до досягнення світу самого творця тексту. Жанр виростає з очевидного прагнення публіциста щось побачити, почути, відчувати, зрозуміти.

Жанр - категорія *морфологічна*. Публіцистичні твори - це особлива форма існування твору (морфологія - наука про будову і форми речі). Обсяги інформації в кожному жанрі різні, характер її оцінок - теж. Морфологія жанру - це, по-перше, визначення місця факту в оповіданні; по-друге, специфіка розробки проблеми (характер конфлікту); по-третє, наративні особливості оповіді (його понятійно-образний лад); по-четверте, структура оповіді (композиція, взаємодія описуваних і оповідних компонентів, архітектоніка тексту).

Жанр - категорія *аксіологічна*. Жанр містить оцінку описуваних фактів, подій, проблем, процесів, ідей. Точка зору публіциста може бути явно вираженою або латентній (прихованій), але вона є або мається на увазі завжди. Публіцистичний твір - це висловлювання з певною метою, його характер безпосередньо залежить від світогляду та світовідчуття суб'єкта мовлення. Саме тому один і той же факт або проблема аналізуються по-різному (та й сприймаються теж). Різностямованість оцінок того, що відбувається визначається не стільки інформаційним збоєм (недолік отриманої інформації часто впливає на характер її оцінки), скільки тими світоглядними установками, на які спирається публіцист.

Жанр - категорія *творчо творча*. Специфіка відображення реальності в публіцистичному творі пов'язана з тим, що автор представляє аудиторії особистий погляд на світ, свою модель світу або окремих його фрагментів. Публіцист прагне до достовірного пізнання і відтворення реальності. Але якщо факт, як відомо, інваріантний, то його трактування варіантність. Текст самого початку передбачає наявність в своїх межах суб'єктивного компонента. Саме тому, розглядаючи документальну природу

публіцистичного жанру, можливо використовувати поняття "опора на факти", але не "факти і тільки факти". Це поняття розширює творчі межі оповіді, даючи можливість публіцисту реконструювати події, висловлювати гіпотези, прогнозувати ситуації, тим самим спонукаючи аудиторію до сотворєству.

- Пронін Є. І. Жанр журналістики // Бібліотека журфаку. URL: faculty.nm.ru.
- [2] Тамарченко Н. Д. Жанр // Поетика. Словник актуальних термінів і понять. М., 2008. С. 69.
- [3] Ахмадулін Е. В. Короткий курс теорії журналістики. М .; Ростов н / Д, 2006. С. 183.
- [4] Прохоров Е. П. Мистецтво публіцистики. М., 1984. С. 308, 320.
- [5] Bєspalova AG, Kornilov E. A., Pottker H. Journalistische Genres in Deutschland und Russland. Handbuc (Бєспалова А. Г., Корнілов Е. А., Петткер Х. Жанри журналістики Німеччини і Росії. Довідник). Koln, 2010. S. 35.
- [6] Чехов А. П. Полі. зібр. соч. і листів: в 30 т. Т. 3. М., 1975. С. 45.
- [7] Соціальна практика і журналістський текст / під ред. Я. М. Засурского, Е. І. Проніна. М., 1990. С. 49.
- [8] Бахтін М. М. Естетика словесною творчості. М., 1990. С. 237.
- [9] Бахтін М. М. Проблеми поетики Достоевського. М., 1972. С. 179.
- [10] Пронін Є. І. Жанри публіцистики.
- [11] Волгіна Н. С. Теорія тексту. М., 2004. С. 2.
- [12] Кохтев Н., Солганик В. Стилїстика газетних жанрів. М., 1978. С. 9.

2. Підходи до класифікації жанрів

**«Основи журналістської діяльності» Підручник. За ред.
С.Г.Корконосенко.**

Жанр як постійно оновлюється категорія поетики знаходиться в безперервному розвитку. Це розвиток пов'язано, по-перше, з розширенням пізнавальних можливостей суспільства в цілому (жанр - один з інструментів пізнання світу), по-друге, зі змінами уявлень про сутність самого світу; по-третє, з технологічними перетвореннями в сфері доставки та обробки інформації.

Процес еволюції жанрів обумовлений перш за все тими внутрішніми перетвореннями, які відбуваються в межах інформаційно-комунікативної системи у всіх її ланках. Досягнення в природних і гуманітарних науках, успіхи в області технічного освоєння світу зумовили деканонізацію (розвінчання) колишніх уявлень про світ, а та, в свою чергу, призвела в значній мірі до деканонізації жанрів. Головні процеси тут: асиміляція публіцистичної творчості з іншими видами діяльності (так, з практики ділового спілкування в публіцистику прийшли жанри листи і звіту), взаємопроникнення і взаємодія традиційних жанрів (есе і коментар, есе і колонка, інтерв'ю та нарис, кореспонденція і стаття), помітне ослаблення жанрової регламентації, зникнення жанрової визначеності, породжене опором канону (сьогодні теоретики кажуть про інформаційну кореспонденцію, аналітичному звіті і т.д.). Все це викликало до життя різні підходи до класифікації жанрів.

У середині ХХ ст. В. Д. Пельт запропонував жорстку і довгі роки здавалася непорушною систему класифікації. Жанри були поділені на три групи: *інформаційні* (замітка, репортаж, інтерв'ю, звіт), *аналітичні* (кореспонденція, стаття, рецензія, огляд, огляд, коментар), *художньо-публіцистичні* (нарис, замальовка, фейлетон, памфлет, есе). В основу класифікації лягли три категоріальних ознаки - предмет, функція, метод. Форма і зміст публікації в систему жанрових ознак були включені. Коли стало ясно, що змінилася

соціальна і професійна практика внесла серйозні зміни в характер діяльності вітчизняних ЗМІ, з'явилися нові класифікації, запропоновані Е. І. Проніним, В. Т. Третьяковим, Г. В. Лазутіна, С. С. Распопової, А. А. Тертичним.

Ось позиція Е. І. Проніна: "Вимога жанру - це перекладене на мову професійної майстерності умова актуальної соціальної практики, для якої потрібно повідомлення, типологічна структура якого оптимально пристосована до реально складається обставинам суспільного життя". Іншими словами, все, що продиктовано соціальною практикою і опубліковано в ЗМІ, можна вважати жанром. Звідси висновок: "Журналістські жанри слід зіставляти за двома параметрами: по-перше, по предметного підходу до відображення реального процесу соціальної практики, по-друге, по цільовій настанові на рівень осмислення предмета відображення". В основі даної класифікації жанру лежать дві категорії - предмет зображення і функція зображення предмета як цільова установка автора. З перетину предмета дослідження і цільової установки автора і народжується запропонована класифікація, що включає як самостійні жанри такі тексти, як "довідка", "девіз", "анкета", "сигнал", "офіційну заяву" - всього 36 найменувань.

Г. В. Лазутіна і С. С. Распопова пропонують наступне визначення жанру: "Жанр є історично складаний вид того або іншого роду духовної творчості, обумовлений предметно-об'єктивним різноманіттям дійсності, різноманіттям потреб суспільства і несе в собі пам'ять про засоби, які підходять для відображення відповідного предмета і задоволення відповідної потреби ". Спираючись на це визначення, дослідники виділяють три причини жанрової диференціації журналістської творчості: "об'єктнопредметное різноманіття дійсності", "поліфункціональність журналістики" і "лабільність породжує моделі". Відповідно московські вчені роблять висновок: "Дослідження журналістської практики на сьогоденному етапі її розвитку дозволяє виявити шість видів журналістської творчості, кожен з яких постає як певна

група моделей і відповідний їй набір конкретних технологій діяльності" Шість видів творчості - це новинна журналістика, проблемно-аналітична журналістика, сміхова журналістика, культурно-просвітницька журналістика і інтерактивна журналістика.

Неважко побачити, що підстави для виділення цих шести груп відносяться не просто до різних видів журналістської творчості, а й до різних параметрах і підходах при класифікації публіцистичних текстів. Якщо новинна, проблемно-аналітична і нарисова журналістика нагадують класифікацію В. Д. Пельтє, то сміхова журналістика відправляє аудиторію до принципів модальної і аксіологічного суті висловлювання, культурно-просвітницька журналістика - до тематичного зрізу висловлювання, а інтерактивна журналістика - до форм впливу на аудиторію.

Настільки ж розпливчасто виглядають і конкретні моделі жанрів. У новинній журналістиці називаються коротка новинна замітка, розширена новинна замітка, репортаж, критична замітка. У проблемно-аналітичній журналістиці автори виділяють наступні жанрові моделі: кореспонденція, стаття, персоніфікована і ділова кореспонденція, коментар, огляд. Кажуть вони і про особливому форматі кореспонденції - журналістському розслідуванні, а також про аналітичному репортажі як різновиду персоніфікованої кореспонденції. В ряду жанрових моделей нарисових текстів Г. В. Лазутіна і С. С. Распопова розглядають замальовку, життєву історію, нарис, есе. До сміхової журналістиці вони відносять юмористику, розіграш, анекдот, сатиричну замітку, памфлет. У розряді культурно-просвітницької журналістики згадані анонс, анотація, рецензія, огляд, мистецтвознавча стаття, творчий портрет. Серед жанрових моделей інтерактивних текстів виділені огляд листів, питання-відповідь, звіт, літературний запис, інтерв'ю, бесіда.

Неважко помітити, що традиційно визнані жанри в цій системі модифікації журналістських текстів мирно сусідять з прийомами аналізу реальної дійсності і формами подачі матеріалу. Запропонована схема не полегшує теоретичне осмислення проблеми класифікації жанрів і навряд чи може допомогти практикуючим журналістам в конкретній творчій роботі.

Простішу класифікацію жанрів запропонував В. Т. Третьяков. У своїй книзі "Як стати журналістом" він пропонує атрибутувати чотири основні жанри - інтерв'ю, інформацію, репортаж, статтю і чотири службових - фотографію, підтекстовку, малюнок, заголовок¹. За цією нехитро-невигадливій класифікацією ховається не стільки виявлення жанрової природи публіцистических творів, скільки суто прагматичне вичленення методів збору і обробки життєвого матеріалу. Як при такому підході показати починаючому публіцисту різницю між заміткою і репортажем, кореспонденцією та статтею і як бути з фейлетоном і памфлетом (які, правда, сьогодні рідкісні на газетній шпальті), автор не пояснює. Як не пояснює, наприклад, чому підтекстовка - це жанр (хоч і службовий), а рецензія - НЕ жанр?

У своїй ґрунтовній книзі "Жанри періодичної преси" А. А. Тертичний, звертаючи увагу на те, що в журналістиці існують "три основні методи відображення - фактографічний, аналітичний та наочно образний"² - виділяє в якості жанрообразуючих ознак предмет, функцію, методи роботи автора, згадує також форму і зміст. Ця "стриманість" цілком з'ясовна: традиційно в публіцистичному тексті перше місце віддають соціально значущим прикметами дослідження, а не естетичним ознаками життєвого матеріалу.

А. А. Тертичний схильний класифікувати жанр в межах традиційної схеми - інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні. При цьому жанрове "меню" виглядає у нього традиційно. Так, до інформаційних жанрів автор відносить замітку, інформаційну кореспонденцію, інформаційний звіт, інформаційне інтерв'ю, бліц-звіт, питання-відповідь, репортаж, некролог.

Перелік аналітичних жанрів такий: аналітичний звіт, аналітична кореспонденція, аналітичне інтерв'ю, аналітичний опитування, бесіда, коментар, соціологічне резюме, анкета, рейтинг, рецензія, стаття, журналістське розслідування, огляд, огляд ЗМІ, прогноз, версія, експеримент, лист, сповідь, рекомендація (відповідь), аналітичний прес-реліз. Художньо-публіцистичні жанри - це нарис, фейлетон, памфлет, сатиричний коментар, життєва історія, легенда, епіграф, анекдот, жарт, гра.

Те, що жанри переходять з однієї класифікаційної групи в іншу, автора не бентежить. Як і те, що, скажімо, замітка відповідає на питання: "Що відбувається? Де? Коли? Чому? Як? В будь-якому випадку вони служать для опису того явища, події, дії, судження, яке стало відомо журналісту" . Природно, виникає питання: якщо інформаційні та аналітичні жанри відповідають на одні й ті ж питання, то навіщо їх ділити на групи? Крім того, навряд чи доцільно вважати публіцистичними жанрами все, що публікується на газетній шпальті. Смуги сучасних вітчизняних видань заповнені найрізноманітнішими публікаціями. Крім чисто публіцистичних матеріалів, вони пропонують аудиторії гороскопи, кросворди, прогнози погоди, повідомлення, поздоровлення, некрологи, рекламні та інші оголошення (інформаційно-діловий блок), оповідання, вірші, репродукції, уривки з кінофільмів і епічних творів великих форм (блок літератури і мистецтва), матеріали рекламного і PR-характеру, ділову інформацію (рекламно-діловий блок). Це не публіцистика в її оптимальному вираженні. Це - публікації, що придбали певні публіцистичні риси завдяки своїй присутності на газетній шпальті.

Опубліковане в "Правді" на початку 1942 р вірш Костянтина Симонова "Жди мене" з суто особистого послання чоловіка дружині перетворилося в публіцистичний документ епохи. Текст листа вирізали з газетних сторінок, переписували і зберігали в якості талісмана-оберега. Опублікована в "Известиях" в 1962 р поема Олександра Твардовського "Тьоркін на тому

світі", в якій критикувалися бюрократичні порядки, також зіграла важливу публіцистичну роль, ставши своєрідним сигналом для величезної аудиторії: є проблеми, про які влада, дозволила сатиричну публікацію, пам'ятає. Інша справа, що публікація ця мало що змінила в системі суспільних відносин в Радянському Союзі того періоду і наступних десятиліть, але сигнал прозвучав.

Ще один приклад. У 1920-1930-х рр. в радянській пресі широко використовувалися прийоми науково-популярної пропаганди. Прагнучи залучити широкі суспільні верстви в реальну роботу з технічної модернізації суспільства, газети охоче публікували не лише просвітницькі матеріали, присвячені досягненням сучасної науки і техніки, а й давали слово відомим вченим, які виступали на сторінках газет з суто науковими публікаціями, що розповідають про тенденції розвитку сучасної хімії, фізики, біології, медицини. Гасло "Знання - в маси!" преса реалізувала за допомогою такого роду публікацій.

Листи будь-якого видання (від корпоративної багатотиражки до глянцевого журналу) відображають настрої часу, допомагають зрозуміти ту атмосферу, що панує в суспільстві. Вони завжди - документи часу, і в цьому полягає їх публіцистичне значення. Але, співвідносячи ділові, літературні, довідкові, наукові тексти з публіцистичними, зовсім не обов'язково розглядати їх як самостійні жанри публіцистики.

Різноманітність жанрових класифікацій цілком зрозуміло. Ще в 1924 р в книзі, присвяченій фейлетону, дослідники резонно зауважили, що жанр - похідне від часу, що він - величина змінна. Починаючи з другої половини ХХ ст. у вітчизняній пресі відбуваються **процеси, що змінили жанрову систему** видань. Охарактеризуємо ці процеси.

- 1. *Процес розмивання жанрових меж* (дифузія жанрів). Корінні властивості багатьох жанрів розчиняються: інтерв'ю з чисто

інформаційного жанру перетворюється в дослідження характеру (портретне інтерв'ю), в дослідження проблеми (проблемне інтерв'ю), кореспонденція вбирає в себе риси репортажу і статті, фейлетон стає схожим на іронічний коментар. Це відбувається не тільки через недостатню кваліфікацію пише. Процес дифузії жанрів сприяє взаємозбагаченню публіцистичного твору, підвищується тим самим статус "базового" жанру. Рецензії Марини Давидової набувають ознак есе і літературно-критичної статті; нарис "Господарі" Анатолія Аграновського за рівнем піднімаються проблем (потрібні принципово інші форми господарювання) перетворився в проблемну, постановочну статтю.

- 2. *Процес модернізації жанрової системи* - з'являються одні жанри, зникають інші. У процесу цього є своя логіка. Після 1991 р звалилася стара ідеологічна система, яка визначала багато тенденцій розвитку радянської журналістики. Вертикаль влади нікуди не зникла, але її структура зазнала змін. Ці зміни торкнулися і структури ЗМІ - в сучасній Росії немає жорсткого підпорядкування федеральних, регіональних і місцевих видань.

Пропала необхідність в жанрі передової статті, що вказує раніше, як орати, сіяти, писати книги, знімати кінофільми, випускати газети. Зник огляд преси, на зміну йому прийшли короткі дайджести - інформаційні повідомлення про найбільш значних публікаціях російської і зарубіжної преси. Пішли в минуле пропагандистські статті, передавши частину своїх функцій PR-текстів. Став повноправним жанром коментар, оперативно відгукується на події поточного життя - політичній, економічній, соціокультурній. Раритетом виглядає сьогодні жанр листи - адресне звернення до певного посадовій особі перестало працювати. Ні керівною і спрямовуючою партії, але є партія влади (тут справа не в грі словами, а в реальному зміні запобіжного відповідальності за прийняті рішення) - і виступи ЗМІ перестали бути

"сигналами" про недоліки. Рубрика "Слідами наших виступів" в ЗМІ майже повністю відсутня - на виступ преси влада реагує мляво.

Зате виникла колонка, все помітніше перетворюючись з авторської рубрики в самостійний публіцистичний жанр. Деякі дослідники не без підстав вважають самостійним жанром репліку - оперативний короткий відгук публіциста на події, що вимагають суспільної уваги. Помітно втрачають свої позиції в інформаційно-комунікативному просторі старі жанри - нариси, фейлетони, звіти, огляду у всіх їх різновидах. Портретний нарис легко заміщується портретним інтерв'ю. Судовий нарис підміняється так званим розслідуванням (яке, як правило, являє собою оброблені матеріали суду). Фейлетон здригнувся, оскільки його автор залишився один на один з судовим відомством (комічне загострення легко витлумачити як наклеп).

- 3. *Процес універсалізації жанрів* - жанри починають розширювати свої категоріальні кордону, як би змішуються один з одним. Одночасно розширюється предметне поле публіцистичних виступів: публіцистика активно вторгається в особисте життя громадян, побут, кримінально-скандальні сфери існування суспільства. У центрі уваги ЗМІ виявляється прагматика життя, що помітно оновлює і зміст, і форму публікацій. Процес універсалізації жанрів тісно пов'язаний з іншими не менш важливими процесами, що протікають в ЗМІ, - сегментацією аудиторії і появою блогінга. Блогінг самим фактом свого існування руйнує звичні жанрові стандарти. Блог вбирає в себе і репліку, і коментар, і рецензію, і кореспонденцію, і інтерв'ю, ні на що жанрово не претендуючи, але створюючи проте передумови для активної деканонізації жанрів. І в значній мірі їх депрофесіоналізації.
- 4. *Процес оновлення жанрових форм*. Це оновлення, по-перше, пов'язано з посиленням емоційно-образного початку (вторгнення живої мови дійових осіб історичного процесу, використання іронічних форм оповіді, експресивної лексики та ін.); по-друге, з ослабленням

повчально-констатують інтонацій скорочуються загальні міркування, тексти стають більш конкретними.

Таким чином, класифікація жанрів потребує оновлення відповідно до духу і потребами часу. При цьому вона повинна спиратися на особливості предмета, функції, методу, форми і змісту, характерні для кожного жанру. Ми пропонуємо таку класифікацію.

- 1. Оперативно-новинні жанри - замітка, репліка.
- 2. Оперативно-дослідні - інтерв'ю, репортаж, звіт, огляд.
- 3. Дослідно-новинні - кореспонденція, коментар, рецензія, колонка.
- 4. Дослідницькі - стаття, огляд, лист.
- 5. Дослідно-образні - нарис (замальовка), фейлетон, памфлет, есе.

Література

1. Соціальна практика і журналістський текст.
2. Соціальна практика і журналістський текст.
3. Лазутіна Г. В., Распопова С. С. Жанри журналістської творчості. М., 2011. С. 16.
4. Третьяков В. Т. Як стати знаменитим журналістом. Курс лекцій з теорії та практики сучасної російської журналістики. М., 2004.
5. Тертичний А. А. Жанри періодичної преси. М., 2000. С. 4.[8]

3. Детермінізм і ресурси жанру

**«Основи журналістської діяльності» Підручник. За ред.
С.Г.Корконосенко.**

Жанр не вибирається автором довільно. Детермінізм (обумовленість) жанру пов'язаний:

- - З об'єктивними властивостями аналізованих або описуваних фактів реальності;
- - З авторською інтенцією (наміром), що служить вихідною позицією для творчого задуму публіциста;
- - З форматом даного видання (Воронезька газета "МОЄ!", Наприклад, принципово не друкує розгорнутих рецензій на твори мистецтва, обмежуючись короткими інформаційними повідомленнями в жанрі замітки про новини в світі художньої творчості);
- - З світоглядними і індивідуально-психологічними особливостями творчих нахилів публіциста, визначальними в кінцевому рахунку модальність авторського висловлювання.

За вибором жанру для діалогу з аудиторією варто активне прагнення автора домогтися ефективного впливу за допомогою тих ресурсів, якими володіє твір і можливості яких публіцист чітко уявляє, виходячи з об'єктивно складається реальної ситуації. "Жанрова сутність тексту" ^[1] визначається целеполаганием автора, який входить в творчі взаємини з реальністю, з одного боку, і з аудиторією - з іншого.

Жанр - це завжди діалог автора з навколишнім світом, з самим собою і з аудиторією, даний текст сприймає. Особистісний початок - істотна ознака жанру. Воно значною мірою зумовлює **ресурсні можливості** публіцистичного жанру.

Комунікативний ресурс - можливість підтримувати регулярний діалог з аудиторією за посередництвом ЗМІ. Постійно поновлювана зв'язок публіциста з аудиторією породжує ефект звикання аудиторії не тільки до імені автора (що надзвичайно важливо), але і до характеру текстів, з якими автор регулярно звертається до своїх читачів, слухачів, глядачів. Звикання до жанру полегшує його розуміння. Звідси ще один побічний ефект комунікативного ресурсу жанру - інтимизация оповідання. Традиційно

вважається, що публіцист має справу з анонімною аудиторією. Жанр допомагає публіцисту знайти свою аудиторію. Жанрові уподобання аудиторії хоча і не є сьогодні визначальними, але тим не менше вони істотні: жанр нерідко закріплюється за ім'ям певного журналіста, і аудиторія, "приручена" публіцистом, більш-менш чітко уявляє собі, що можна очікувати від чергового виступу "свого" автора. Відносини адресанта і адресата, завдяки знайомому жанру, гранично актуалізуються.

Аксіологічний ресурс - це модальний вектор авторського висловлювання. Може скластися враження, що ціннісна орієнтація аудиторії залежить від того, що сказав публіцист, а не від того, як він це зробив, в яку жанрову оболонку наділив своє слово, але якщо вчитатися в пасажі статті Сергія Роганова в "Известиях" (2012. 10 верес.) "Семидесятники: стратити не можна помилувати", то неважко побачити, що жанр статті підштовхує аудиторію до принципового перегляду багатьох оцінок минулого. Якраз в цьому жанрі максимально узагальнюються процеси і явища, що стали предметом аналізу. Семидесятники, по Роганової, це не ті, хто формувався в 1970-і рр., А ті, хто тоді народився: ті, чий вік сьогодні п'ятдесят років. Навіщо автору знадобився такий "переведення стрілок" з одного покоління на інше? Для того, щоб - найголовніше - виправдати далеке минуле і сьогодення.

Семидесятники - покоління особливе. Покоління подвійних стандартів і особливого рафінованого цинізму - якщо і шукати коріння нинішньої корупції, продажності, брехні, споживацького ставлення до ресурсів та народу, то 70-е і є та сама відправна точка, яка виведе всіх на чисту воду. <...> Не треба кивати на владу і звинувачувати Володимира Путіна у всіх смертних гріхах сучасної Росії. Так само, як не треба звинувачувати Політбюро ЦК КПРС в тому, що воно видворяти з країни Солженіцина або Сінявського і гноблять як попало проникливу інтелектуальну еліту Радянського Союзу, особливо в Москві. Якраз на той час, коли розгублені

самотні дисиденти потягнулися за кордон на початку 1970-х, в країні вже з'явився обласканий мільйонами Золотоустий холоп радянського народу: Володимир Висоцький.

<...> Смердів-те покоління сімдесятників разом з усіма своїми лідерами, елітами на руїнах країни. Тому і бісється на площах і проспектах, що ні сказати, ні зробити нічого по-справжньому не може.

А дітки-то підросли. І скаток вже вдосталь наслухалися.

Нічого дивного в публікаціях подібного роду немає. Жанр статті - зручний привід висловитися про наболіле. Найважливіша функція преси - спонукання до дії. "Дійте, хлопці, дійте!" - Такий стиль багатьох текстів сучасної публіцистики з їх безапеляційністю і бездоказовістю суджень.

Онтологічний ресурс, жанру укладений в сприйнятті його як твори, що володіє рядом стійких, повторюваних ознак; твір сприймається у світлі тих особливостей, які притаманні жанру. Публіцистичний твір (як і будь-який творчий твір) існує автономно як але відношенню до свого творця, так і по відношенню до аудиторії. Ця автономність активно підтримується жанровими ознаками висловлювання. Репортаж повинен бути наочним, нарис - образним, огляд - панорамним. Панівні жанрові ознаки забезпечують життя публіцистичного висловлювання, оскільки відображають погляд автора на те, що відбувається за допомогою конкретних прийомів, які організовують розповідь. Буття публіцистичного твору позачасне завдяки опорі жанру на ті категорії, про які говорилося вище: на предмет, функцію, метод, форму і зміст. Онтологічний ресурс жанру - це його здатність існувати в часі і просторі, постійно генеруючи нові смисли, закладені в тексті.

Естетичний ресурс жанру пов'язаний з понятійно-образним осмисленням і відтворенням реальності, структуризацією оповідання (його архітектонікою -

соотнесенностью оповідних і описових елементів, фактів і міркувань), мовними способами впливу на аудиторію.

На жаль, на рубежі XX і XXI ст. естетична складова публіцистичного твору не виглядає істотною прикметою жанру: матричний спосіб подачі інформації пригнічує інтерес до естетичної обробці факту. Знахідки в області форми оповіді здаються часом факультативною примхою публіциста, а не внутрішньою потребою суб'єкта висловлювання залучити аудиторію в серйозне обговорення актуальних проблем сьогодення. Звідси і відсутність інтересу до таких жанрів, як репортаж, нарис, фейлетон, есе, кореспонденція, в яких аналітичне початок активно взаємодіє з початком естетичним. Забувається непорушне правило публіцистики: життя твори підтримується рівнем естетичної обробки фактів і суджень, в ньому містяться.

- 1.Пронін Є. І. Жанр журналістики // Бібліотека журфаку. URL: faculty.nm.ru.
- 2.Тамарченко Н. Д. Жанр // Поетика. Словник актуальних термінів і понять. М., 2008. С. 69.
- 3.Соціальна практика і журналістський текст / під ред. Я. М. Засурского, Е. І. Проніна. М., 1990. С. 49.
- 4.Бахтін М. М. Естетика словесною творчості. М., 1990. С. 237.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балаклицький М. А. Есе як художньо-публіцистичний жанр: методичні матеріали для студентів зі спеціальності «Журналістика»/М. А. Балаклицький. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 74 с.
- 2.Борковський О. І. Українська журналістика на тлі доби (іс-торія, демократичний досвід, нові завдання)/О. Борковський, С. Сирополко; за ред. К. Костева й Г. Кошаринського. – Мюнхен: Український техніко-господарський інститут, 1993. – 204 с.
- 3.Владимиров В. М. Журналістика, особа, суспільство: проблема розуміння: монографія/В. М. Владимиров. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2003.– 220 с.
- 4.Гетьманець М. Ф. Сучасний словник літератури і журналістики/Гетьманець М. Ф., Михайлин І. Л.. – Х.: Прапор, 2009. – 384 с.
5. Гід журналіста: Збірка навчальних матеріалів, складена за французькою методикою вдосконалення працівників ЗМІ/Адаптація та упорядкування – Алла Лазарєва. – К., 1999. – 96 с.

- 6.Здоровега В. Й. Вступ до журналістики: конспект лекцій /В. Й. Здоровега. – Львів: Вища школа, 1975. – 111 с.
- 7.Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: підручник/Володимир Здоровега; 2-е вид., перероб. і допов. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
- 8.Іванов В. Ф. Журналістська етика: підручник.
- 9.Квіт С. М. Масові комунікації підручник/Сергій Квіт. – К.: ВД «КМА», 2008. – 206 с..
10. Кузнецова О. Д. Засоби масової комунікації: посібник /О. Д. Кузнецова; 2-е вид., перероб і доп. – Львів: ПАІС, 2005. – 200 с.
- 11.Лаврик О. В. Основи журналістики: навчально-методичний посібник для студентів зі спеціальності «Журналістика»/О. В. Лаврик. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – 73 с.
- 12.Михайлин І. Л. Журналістська освіта і наука: підручник /І. Л. Михайлин. – Суми: Університетська книга, 2009. – 336 с.
- 13.Потятиник Б. В. Інтернет-журналістика: навч. посіб/Борис Потятиник. – Львів: ПАІС, 2010. – 246 с.

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Хрестоматія

**(МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ,
САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**(для студентів І курсу денного відділення напряму
підготовки «Журналістика»)**

Відповідальний за випуск Г.І.Марчук